

№27 (2018) стор. 58-65

The National Academy of Fine Arts and Architecture

Ukrainian Academy of Fine Art. Research and Methodology Papers

ISSN 2411-3034

Website: <http://naoma-science.kiev.ua/>

УДК 711.523

ORCID 0000-0002-3177-4127

DOI: <https://doi.org/10.33838/naoma.27.2018.58-65>

Лариса Скорик

кандидат архітектури, професор

laskor.arch@gmail.com

ТРАДИЦІЇ ТА НОВАТОРСТВО В СТРУКТУРІ ЦЕНТРУ ІСТОРИЧНОГО МІСТА

Анотація. У статті розглядаються основні засади вирішення перманентних протиріч між історичними особливостями середовища центру великого міста і сучасними потребами суспільства в процесі планомірної модернізації міст, в якій особливою складністю вирізняються проблеми реконструкції їхніх центральних частин.

Ключові слова: центр міста, реконструкція, функціонально-планувальна структура, архітектурна субстанція, урбаністика, композиція, міське середовище.

ТРАДИЦИИ И НОВАТОРСТВО В СТРУКТУРЕ ЦЕНТРА ИСТОРИЧЕСКОГО ГОРОДА.

Лариса Скорик

Аннотация. В статье рассматриваются основные пути разрешения перманентных противоречий между историческими особенностями среды центра крупного города и современными потребностями общества в процессе планомерной модернизации городов с учетом особой сложности проблемы реконструкции их центральных частей.

Ключевые слова: центр города, реконструкция, функционально-планировочная структура, архитектурная субстанция, урбанистика, городская среда.

TRADITIONS AND INNOVATIONS IN THE STRUCTURE OF THE CENTER OF THE HISTORIC CITY.

Larisa Skoryk

Annotation. The article examines the main ways of resolving permanent contradictions between the historical features of the center of a large city and the modern needs of society in the process of urban modernization, taking into account the particular complexity of the problem of reconstructing their central parts.

The town-planning substance of the city center, which was formed over the centuries, has outstanding architectural and historical advantages, the need to preserve and multiply them has ceased to be the subject of discussion; today it is recognized as an act of special social, cultural, aesthetic and moral significance. At the same time, intensive urban growth, the evolution of society and its needs, involves the development and transformation of the whole system of cultural and public services of the city, the highest level of which is a city center, capable of It is the center of the city that has a concentrated imagination of the unusualness, much needed for city residents, too uniform in the processes of technological progress. With undoubted merits aimed at raising the civilizational level, these processes are inseparable from the threat of erasing individual traits and various spheres of life and human activity. This fact underlies emotionally – an aesthetic phenomenon, as today is the pronounced gravitation of the inhabitants of anonymous areas of cities to the uniqueness of historical urban environment in one way or another stored in the

historical centers of large urban integrating various parts of the urban structure into a holistic urban formations. The connection of times in the process of city development should ensure the continuity of the path from historical experience to the realization of existing needs and from it to the notions of the future, which gives grounds for determining promising goals already in the present reality. Ensuring the continuity of the path of historical development of the city while preserving the integrity and individuality of its image requires the development of characteristic methods of its formation that simultaneously meet modern requirements.

The relationship between the categories of traditions and innovation determines continuity as the main condition for the progressive movement in the development of cultural values, and is primarily in architecture and town-building art, forming the environment of the existence of a number of generations and epochs, thereby imparting a concrete existential expression to the problem of continuity. The problems of «old and new» in the structure of the central parts of historical cities require a comprehensive solution of the main tasks:

- analysis of the interdependence of the functional and planning categories of the urban center structure and the characteristic manifestations of functional planning solutions of different time periods;
- to reveal the basic principles of co-position-spatial interaction of the elements of the city center system on the basis of factors affecting the character of the spatial organization of the microstructures of the center in the process of their historical development;
- definitions of the main directions of the volumetric-plastic harmonization of the existing and new development on the basis of an analysis of the methods of architectonic revalorization and modern interpretation of the characteristic features of the historical architectural substance in accordance with the general informative background of the environment.

Keywords: *city center, reconstruction, functional-planning structure, architectural substance, urbanistics, composition, urban environment.*

Постановка проблеми. Місто – система, що розвивається в часі і просторі, і в зв'язку з цим збереження його історичних цінностей потребує не лише пасивних заходів з їхньої консервації, але й дій, пов'язаних з активним використанням і перетворенням існуючого міського середовища. Історично сформоване обличчя міста може бути втрачене і при найретельнішому збереженні усієї будівельної субстанції, якщо характерні риси його образу не матимуть свого подальшого розвитку, а нові елементи міського середовища розвиватимуться без урахування історично складеної своєрідності.

Зв'язок з науковими та практичними завданнями. Визначення кардинальних засад інтеграції історичної урбаністичної та архітектурної спадщини і сучасних перетворень розширює межі науково-теоретичних досліджень взаємозалежності семантичної та семіотичної характеристик структури міських центрів в процесі їхнього розвитку і в сучасних реаліях. Розширення і поглиблення таких досліджень створює аргументоване підґрунтя для перспективних практичних пропозицій з комплексної реорганізації центрів історичних міст на основі спадкоємного розвитку провідних архітектурно-містобудівних категорій.

Актуальність теми. Сформована упродовж століть містобудівна субстанція загальноміського центру характеризується неабиякими архітектурно-історичними цінностями, необхідність збереження і примноження яких перестала бути предметом дискусії – сьогодні вона визнається й оцінюється як акт особливої соціальної, культурної, естетичної й моральної вартості.

Водночас інтенсивний ріст міст, процес еволюції суспільства і його потреб вимагають розвитку і перетворення усієї системи культурно-громадського обслуговування, найвищим рівнем якої є загальноміський центр, що здатен інтегрувати різні частини міської структури у цілісний урбаністичний простір. Загальноміський центр пропонує можливості, враження, настрої унікальні, набагато атракційніші, ніж у будь-якому іншому міському просторі, стаючи своєрідною експозицією культурних та економічних досягнень міста, особливою сценерією, в середовищі якої відбуваються містерії пізнання, навчання, спілкування.

Власне центр міста є концентрованою імагінацією незвичності, що так необхідна для мешканців міста, надто уніформованих сучасністю, невідділь-

ною від процесів технічного і технологічного прогресу. Ці процеси, поряд із достоїнствами, скерованими на підвищення цивілізаційного рівня, однак, невіддільні від загрози стирання індивідуальних рис у всіх сферах життя і діяльності людини (Антонов). Чи не найгостріше ця загроза проступає у сфері урбаністики, яка, у порівнянні з архітектурно-містобудівними рішеннями минулого сьогодні відрізняється значно меншою соціально-гуманістичною специфікою не лише у межах одного міста, а й країни, і навіть ряду країн. Цей факт лежить в основі емоційно-естетичного феномену, яким нині є посилене тяжіння мешканців стереотипних, анонімованих міст чи їхніх районів до неповторності історичного міського середовища, котре найбільшою мірою збереглося в центральних частинах великих історичних міст. В понятті мешканця такого міста історичні зони центральної частини міста невіддільні від домінування пішохідного руху, густої сітки вулиць і вуличок, пасажів, анфілади співмасштабних площ, що охоплюють відвідувача своєю специфічною структурою архітектурно-містобудівної тканини і візуальною символічністю.

Реальність процесу розвитку міста не дає місця чіткому розмежуванню минулого, сьогодення і майбутнього. Сув'язь часів забезпечує безперервність шляху від історичного досвіду до усвідомлення існуючої ситуації і від нього – до уявлень про майбутнє, що дає підстави для окреслення перспективних цілей у сучасній діяльності.

Забезпечення нерозривності шляху історичного розвитку міста, цілісності та індивідуальності його образу вимагає збереження культурної спадщини, що супроводжується розвитком характерних засад формування міських утворень, які б відповідали і сучасним потребам. Взаємовідносини цих категорій – традицій і новаторства – відображають всезагальний закон розвитку і мають особливе значення для всіх сфер реального життя суспільства: соціальної, політичної, економічної, світоглядної. Проблема традицій і новаторства, пронизуючи всю історію культури, визначає спадкоємність як головну умову поступального руху в розвитку культурних цінностей, коли істинно нове не з'являється нізвідкіль, а зароджується у старому культурному середовищі; розвиток мистецтва в ході соціально-історичної еволюції підтверджує значення

спадкоємності як внутрішньої закономірності історико-мистецького процесу. Архітектура формує естетичне середовище буття цілого ряду поколінь і таким чином архітектурно-мистецькі ідеали та урбаністичні тенденції переносяться з однієї епохи в іншу, надаючи проблемі спадкоємності конкретного виразу. Дисгармонійність нових об'єктів і містобудівних прийомів не меншою мірою здатна знецінити культурно-естетичну вартість середовища, ніж знищення тієї чи іншої історичної споруди. Результатом подібних «реконструктивних» заходів стає руйнування історичних панорам і силуетів, характерних масштабних співвідношень, втрата естетичної вимови та своєрідності міст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз останніх публікацій доводить, що за останнє десятиріччя теорія архітектури не збагатилась ґрунтовним і всебічним науковим дослідженням питань міської своєрідності, можливо, з тієї причини, що саме сучасна реальна загроза незворотних змін міського середовища, яке формувалось протягом століть, ставить проблему збереження своєрідності історичних міст у ряд найважливіших і найактуальніших проблем сучасної містобудівної науки і практики. В наш час спорадично досліджуються типологічні ознаки середовища історичних зон міст, в яких зосереджені пам'ятки архітектури та містобудування, цінна фонова забудова для визначення (в багатьох випадках уже запізнитого) режимів охорони, регулювання та регламентування забудови в процесі реконструктивних перетворень. Однак тільки вияв характерних ознак різних типів міського середовища – часових і ціннісних, структурних, функціональних, планувальних, архітектурних, естетичних, масштабних, за безперечної його доцільності, не може замінити комплексної постановки і вирішення проблеми збереження та розвитку своєрідності домінуючих містобудівних утворень, якими є центри великих та найбільших міст з особливою різноманітністю їхніх середовищ (Бархин).

Мета статті. Основною метою статті є визначення комплексу основоположних урбаністичних категорій, від взаємопов'язаного аналізу яких залежить вирішення кардинальних завдань гармонійного розвитку центрів історично складених міст.

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. До невіршених раніше частин

проблеми можна віднести запропонований у статті розгляд усіх архітектурно-містобудівних категорій реконструктивних перетворень у структурі міських центрів великих міст на основі середовищного підходу до всього розмаїття історично сформованих типів функціонально-планувальних, композиційно-просторових та об'ємно-пластичних мікроструктур.

Методологічне значення авторських розробок полягає в обґрунтованій акцентації у якості основоположного для всього комплексу дослідження напрямків інтеграції архітектурно-містобудівних традицій і новаторства методу творчої спадкоємності.

Виклад основного матеріалу. Структура центральної частини міста у своєму розвитку формує основу, на якій повинні розв'язуватись різноманітні, часом конфронтаційні, завдання її різночасно виниклих складових. Взаємовідносини «старого і нового» можуть стати зрозумілими і оптимально вирішеними лише на рівні архітектурно-урбаністичного мислення. У цьому зв'язку необхідне єднання теоретично обґрунтованих прийомів реставрації, комплексної реконструкції і формування нових частин загальноміських центрів на основі наукових досліджень, які б охопили увесь комплекс завдань, пов'язаних із забезпеченням гармонізації старого і нового. Найгостріше ця проблема виявляється у стосунку міст великих і надвеликих, у яких багатовікова структура і забудова загальноміських центрів являє собою потужне містобудівне утворення із складною системою внутрішніх і зовнішніх зв'язків та колізій у всіх містобудівних категоріях.

Підвищення містобудівного рівня реконструкції центральних частин великих і надвеликих міст у сукупності соціокультурних, архітектурно-планувальних, композиційно-естетичних категорій потребує комплексного дослідження на сучасному методологічному рівні проблеми оптимальної інтеграції історично сформованих і новітніх складових у об'єднану урбаністичну структуру загальноміського центру.

Для досягнення цієї мети необхідне вирішення наступних основних завдань:

- проведення аналізу взаємозалежності функціональної та планувальної категорій структури міського центру і характерних проявів спадкоємної взаємодії функціонально-планувальних рішень різних часових періодів;

- виявлення основних принципів композиційно-просторової взаємодії старого і нового в системі центральної частини міста на основі факторів, що впливають на характер просторової організації міських структур в процесі їхнього історичного розвитку;
- визначення головних напрямків об'ємно-пластичної гармонізації існуючої і нової забудови в процесі реконструкції центру міста шляхом аналізу засобів архітектонічної ревалоризації історично складеної забудови і основних прийомів сучасного трактування її характерних особливостей.

Комплексний аналіз особливостей функціонально-планувального взаємозв'язку історично складених і нових елементів структури міського центру, що підлягає реконструкції, потребує виявлення взаємозалежності функціональних і планувальних характеристик міської структури в процесі її розвитку. Подібно до того, як функція споруди є провідним фактором, що визначає її архітектурне планування та форму, так основоположною і первинною (навіть у порівнянні з природно-кліматичними особливостями місцевості) умовою формування міського плану завжди було функціональне, смислове призначення урбаністичного утворення. Аналіз процесів історичного розвитку міст виразно свідчить про це – ще від давньогрецьких міст, де одноманітна, розчленована прямокутною сіткою житлових кварталів міська тканина «вибухала» в кульмінаційній точці міського плану – у міському центрі – домінуванням Акрополю з храмами, агорою і театром, і все громадське життя зосереджувалось у цьому ядрі.

Основне призначення європейського середньовічного міста як укріпленої, обороноздатної концентрації житлової, ремісничої та торгової функцій виробило достатньо типову планувальну структуру, в якій навколо системи центральних громадсько-торгових та соборних площ формувалась тканина ремісничо-торгових вулиць, охоплена системою укріплень, що пропускали через фортечні ворота обмежену кількість доріг – зв'язків із зовнішнім світом. Функціонально-планувальна структура компактного середньовічного міського ядра залишалась незмінною до кінця XVIII ст., коли фортифікаційні системи втратили свою актуальність, майже

повсюдно руйнувались, а структура центральних частин міст, абсорбуючи колишні міські передмістя, розросталась, створюючи нові зосередження загальноміських функцій з появою ділової сфери, розвитком культурно-громадської діяльності, що відображалося в планувальній структурі центральної частини зростаючого міського організму до початку ХХ ст. Для цього періоду характерні три узагальнені схеми розвитку міських центрів: нова частина формується як репрезентативне бульварне кільце навколо середньовічного ядра (Рінгштрассе у Відні) або вздовж основних вулиць – колишніх торгових шляхів, що виходять із центрального ядра (Київ, Вільнюс, Софія) чи за змішаною схемою – частково в обхід історичного ядра, частково вздовж висхідних радіальних напрямків, – характерною для більшості європейських міст. Водночас виникають колізії, пов'язані з активним проникненням транспорту у традиційно пішохідні простори старих центрів, з тенденцією нестримної погоні за прибутками від інтенсивного використання земельних ділянок, особливо дорогих у центральних зонах міст. У масштабно зорганізоване середовище міських центрів стрімко вростають торгово-ділові функції у вигляді багатоповерхових споруд на затіснених ділянках на місці знесених житлових споруд, не лише брутально руйнуючи містобудівну філігранність історичної архітектурної субстанції, а й традиційну, століттями апробовану систему вертикальної диференціації функцій: нижні яруси споруд – торгівля, послуги, верхні – житло. Подібні «нововведення» катастрофічно перевантажують розраховані на визначену місткість історично сформовані простори вулиць і площ у структурі центральної зони історичного міста, стираючи урбаністично виправдані межі між сферами просторового розподілу процесів міського життя. Центр міста стає багатофункціональним утворенням з набагато активнішою й велелюдною, але одночасно надто хаотичною концентрацією громадського життя соціуму, яка порушує єдність планувальної форми і функції – той основоположний постулат, яким належить керуватись при вирішенні питань функціонально-планувальної реорганізації історично сформованих загальноміських центрів (Бархин).

Виявлення основних засад композиційно-просторової взаємодії старого й нового при рекон-

струкції центрів історичних міст базується на безумовній потребі збереження архітектурно-урбаністичної спадщини, що складається з історичної забудови у сформованій мережі вулиць і площ, яка, своєю чергою, є явищем, що може бути порівнюване за своїм значенням з комплексами видатних споруд (Wejchert). Завдання осмислення теоретичних основ збереження історико-архітектурної спадщини в процесі реконструкції міст складне й багатогранне, однак чи не найпершою важливою умовою його вирішення є врахування природних умов історичного міста та його частин. У випадку реконструкції загальноміських центрів йдеться передусім про врахування, збереження і примноження тих властивостей природного середовища, які були виявлені і підкреслені створенням історичних ансамблів і міської тканини, що їх оточує (Гидион). В результаті аналізу міського ландшафту історичних міст можна виділити два найхарактерніші прийоми використання особливостей рельєфу місцевості і взаємної акцентації достоїнств природного середовища й антропогенних рішень, а саме: тонку реакцію композиційно-планувальної структури на особливості топографії, що виявляється в мальовничості вуличної сітки міського ядра, сформованого на горбистому рельєфі і застосування регулярних планувань для рівнинних територій. Власне такі просторові рішення демонструє композиційна специфіка забудови заповідника «княжого Львова» з характерним терасуванням на підйомах пагорбу Високого Замку і безпосередньо прилегла середньовічна частина історичного центру, сформована на плоскому рельєфі за зводом містобудівних канонів Магдебурзького права.

При розташуванні на пластичному рельєфі силуетність історичної забудови наче повторює природні обриси пагорбів, підкреслених акцентними спорудами, а міський ландшафт характеризується багатоплановістю і виразністю, тоді як при розташуванні центральних частин історичних міст на рівнинах чи в оточених височинами долинах у забудові переважають висотні архітектурні доміанти (дзвіниці, ратушні вежі), що сприяють акцентуванню головних ансамблів і забезпечують візуальний зв'язок в естафеті вертикалей.

Кожен містобудівний комплекс з його групами споруд, вулицями, площами, місто в цілому, його

силуети і панорами повинні підпорядковуватись містобудівній ідеї, повноцінна реалізація і завершеність якої на кожному етапі безперервного процесу розвитку і модернізації міста неможлива без урахування містобудівного масштабу (Аалтор). Масштабна шкала стосовно містобудування складна й багатогранна. В умовах реконструкції центральних частин історичних міст порушення масштабних співвідношень може дискредитувати і стару, і нову забудову, руйнуючи композиційну цілісність містобудівної структури. Аналіз поняття містобудівного масштабу міського центру потребує виділення трьох основних позицій на шкалі його побудов: масштабні співвідношення в містобудівних інтер'єрах вулиць і площ; масштабна взаємодія архітектурних ансамблів і комплексів; масштабне співвідношення центру з усією структурою міста. Своє завершення система масштабних співвідношень отримує у порівнянні всього міського утворення на шкалі антропогенного і природного масштабів навколишнього середовища. Особливості композиційно-просторової організації міста є основою містобудівної категорії, що отримала назву «міський ландшафт». Це поняття стосується комплексу взаємопов'язаних особливостей просторового формування міста – від прийомів композиції міської «макроструктури» до сформованих в історичному процесі «мікроструктур» центральної частини, тобто зон з характерною цілістю планувальних, композиційних та об'ємно-просторових вирішень кварталів, вулиць, площ. Спадкоємний розвиток особливостей композиційно-просторової організації в процесі реконструкції і розвитку історичних центрів міст означає збереження і підкреслення характерних силуетів і панорам, невіддільне від визначення сфери візуального впливу складеної містобудівної субстанції, виявлення зон охорони, регламентування та регулювання забудови, що дозволяє визначити в просторі міста межі, в котрих неприпустима конкуренція нових висотних домінант. Не менш важливим є розвиток специфіки історично усталених внутрішніх композиційних прийомів, серед яких домінантним і донині залишається принцип організації міської архітектурної субстанції на основі кварталів, в тканині яких наче «вирізається» просторова система вулиць і площ.

Тема об'ємно-пластичної гармонізації існуючих і нових елементів у структурі центра міста, що підлягає реконструкції, охоплює не лише коло завдань інтеграції історичної та нової забудови, а й непросте, неоднозначно трактоване питання архітектурної ревалоризації історичної субстанції, тобто відновлення її втрачених елементів, необхідне для вдосконалення вартостей міського середовища і подальшого збереження її цілісності (Линч). Якщо основою об'ємно-пластичної узгодженості історичної й нової забудови є пошук оптимальних варіантів її гармонійної взаємодії у містобудівній структурі міського центру, то архітектурна ревалоризація ґрунтується на засадах об'ємно-пластичної завершеності самої історичної забудови шляхом реставрації поруйнованих, усунення спотворюючих і нерідко відтворення втрачених елементів. Аналіз різних містобудівних ситуацій дозволяє виділити найхарактерніші випадки необхідного відновлення елементів історичної забудови: в структурі цінного історико-містобудівного комплексу; в композиційній єдності архітектурного ансамблю; в об'ємно-пластичній цілісності споруди. І якщо прийоми архітектурної ревалоризації історико-культурних пам'яток повинні базуватись на науково-теоретично обґрунтованих матеріалах, то при відновленні втрат у середовищі «рядової» забудови припустиме використання методу аналогів, теоретичних домислів і часом навіть вишуканого пастишу, якщо йдеться про необхідність збереження історизму масштабного містобудівного комплексу. Головною умовою, що визначає цілісність і естетику об'ємно-пластичного вирішення забудови центрів історичних міст в процесі їхньої реконструкції, є той оптимальний рівень взаємодії регуляції і творчої свободи, який забезпечує єднання індивідуалізованих естетичних проявів пластичного вирішення окремих споруд у цілісність і впорядкованість усієї структури центру (Зитте). Модель загальної композиційної і архітектурно-пластичної цілісності центру історичного міста базується на естетиці об'ємно-пластичної індивідуалізації забудови за одночасної її узгодженості, що виключає пластичний хаос і підтверджене інтегруючою єдністю історичних вулиць і площ, забудова яких зведена у різних періодах і архітектурних стилях. Індивідуальна інформативна насиченість кожної споруди є

часткою загального інформаційного потенціалу історичного середовища, тому включення нового будинку до у загальної мозаїки забудови центру міста повинно ґрунтуватись на відповідності рівня його пластичної індивідуальності загальному інформативному фону. Пошук засобів об'ємно-пластичної гармонізації старого і нового потребує врахування триєдності сприйняття споруди – здалеку у вигляді силуету, із середньої відстані як цілісного архітектурного твору, і зблизька, з оглядом деталей. І якщо для цілісного сприйняття забудови основоположними є специфіка «червоної» та «голубої» ліній, то єдність інформативно насиченої забудови центрів історичних міст забезпечують три головні критерії її одночасного розмаїття і цілісності: масштаб забудови, архітектурно-тектонічна структура та матеріали споруд.

Висновок. У статті визначені головні аспекти проблеми інтеграції історично складеної архітектурно-містобудівної субстанції та нових рішень у процесі реконструкції загальноміських центрів, а саме: функціонально-планувальний, композицій-

но-просторовий та об'ємно-пластичний. У ролі основного методу для вирішення комплексу окреслених завдань розглядається метод творчої спадкоємності стосовно зазначених в урбаністично-архітектурних категорій, а провідним для виявлення історико-культурних вартостей міського центру виділено середовищний підхід, тобто розгляд і оцінку історично сформованого середовища у комплексі усіх його складових: двовимірного плану містобудівної структури і третього виміру – забудови, цілісність і архітектурно-художнє значення якої залежить від єдності унікальних пам'яток й усієї історичної субстанції середовища.

Перспективи використання результатів дослідження даної теми. Подальші дослідження проблеми можуть проводитись шляхом поглибленої розробки окремих питань, окреслених у статті. До таких питань, насамперед, слід віднести детальний аналіз конкретних умов і визначення рекомендацій стосовно оптимізації містобудівних реконструктивних вирішень залежно від специфічних особливостей природного і антропогенного ландшафту.

Цитовані праці

- Аалтор, Алвар. *Архитектура и гуманизм: Сб. ст.* Пер. М. М. Ясинской и др. Под ред. А. Гозака. Худож. Л. Ф. Шканов. Москва: Прогресс, 1978. Печать.
- Антонов, В. Л. *Градостроительное развитие крупнейших городов.* Киев; Харьков; Симферополь: [Б.и.], 2005. Печать.
- Бархин, Михаил. *Город: Структура и композиция.* Москва: Наука, 1986. Печать.
- Бодрийяр, Жан. *Симулякры и симуляции.* Пер. А. Качалов. Москва: Постум, 2017. Печать.
- Гидион, З. *Пространство, время, архитектура.* 3-е изд. Москва: Стройиздат, 1984. Печать.
- Зитте, Камило. *Художественные основы градостроительства.* Пер. Я. Крастиньша. Москва: Стройиздат, 1993. Печать.
- Криворучко, Н. І. «Феномен історичного центру міста (системний підхід та врахування фактору людини: проблемний аспект)». *Коммунальное хозяйство городов* 36 (2002): 149–151. Друк.
- Линч, Кевин. *Совершенная форма в градостроительстве.* Пер. В. Л. Глазычева. Под ред. А. В. Иконникова. Москва: Стройиздат, 1986. Печать.
- Wejchert, Kazimiers. *Elementy kompozycji urbanistycznej.* Warszawa: Arkady, 1984. Print.

References

- Aalator, Alvar. *Arkitektura i gumanizm: Sb. st.* Per. M. M. Yasinskoy i dr. Pod red. A. Gozaka. Khudozh. L. F. Shkanov. Moskva: Progress, 1978. Pechat.
- Antonov, V. L. *Gradostroitelnoe razvitie krupneyshikh gorodov.* Kiev; Kharkov; Simferopol: [B.i.], 2005. Pechat.
- Barkhin, Mikhail. *Gorod: Struktura i kompozitsiya.* Moskva: Nauka, 1986. Pechat.
- Bodriyyar, Zhan. *Simulyakry i simulyatsii.* Per. A. Kachalov. Moskva: Postum, 2017. Pechat.
- Gidion, Z. *Prostranstvo, vremya, arkhitektura.* 3-e izd. Moskva: Stroyizdat, 1984. Pechat.
- Zitte, Kamilo. *Khudozhestvennye osnovy gradostroitelstva.* Per. Ya. Krastinsha. Moskva: Stroyizdat, 1993. Pechat.

Kry`voruchko, N. I. «Fenomen istory`chnogo centru mista (sy`stemny`j pidkhd ta vrachuvannya faktoru lyudy`ny`: problemny`j aspekt)». *Kommunal`noe khozyajstvo gorodov* 36 (2002): 149–151. Druk.

Linch, Kevin. *Sovershennaya forma v gradostroitelstve*. Per. V. L. Glazycheva. Pod red. A. V. Ikonnikova. Moskva: Stroyizdat, 1986. Pechat.

Wejchert, Kazimiers. *Elementy kompozycji urbanistycznej*. Warszawa: Arkady, 1984. Print.

Подано до редакції 25.04.2018

Рецензенти:

Жовква О. І. – доктор архітектури;

Прибєга Л. В. – кандидат архітектури, професор.